

Gespreksleider Berent Daan, wethouder te Purmerend, wijst op het maatschappelijke belang van sociale arbeidsparticipatie: "Baanstee is nu wat je noemt een geslaagd voorbeeld van werkvoorziening."

Duurzaam moet - crisis of niet

Duurzame ontwikkelingen op de voet blijven volgen is belangrijk - nee moet -, vooral door bouwgerelateerde ondernemingen. En al zijn er zeker stappen gezet, lijkt maatschappelijk verantwoord ondernemen tot dusver eerder wens dan praktijk - de realiteit toont zich vaak weerbarstiger dan toekomstplaatjes doen beloven. Acht ondernemers daarom aan tafel, over hoe de bouw duurzamer kan.

Vervolg op pagina 8

Als er een ranglijst 'veel gebezigde bouwtermen' bestond, zou het veelomvattende 'duurzaam' hoog scoren. Want vraag een gemiddeld bouwbedrijf naar speerpunten voor 2013 en het antwoord luidt 'focus op duurzame oplossingen'. Of 'maatschappelijk duurzaam ondernemen'. 'Duurzaamheidsbewustwording onder werknemers': ook gehoord. Aan goede voornemens geen gebrek. En ook de praktijk laat geregeld innovatieve ontwikkelingen zien. Bijzonder zijn thans geziene, van zonnepanelen voorziene ketenparken die de stroom voor bouwplaatsen zelf opwekken. Er worden tegenwoordig woonwijken gebouwd op energie neutrale grondslag. LED verlichting is normaal geworden, materialen hebben vele levens, scoren op BREAAAM-ladders viert hoogtij... en dan is dit lijstje nog niet af. Maar óók wordt vaak gezegd dat kansen onbenut blijven. Dan wijzen de vingers richting Duitsland waar duurzaamheid inmiddels is uitgegroeid tot een bedrijfs-tak met winstmarges. Nederland lijkt

aldus zijn best te doen, maar moet volgens velen beter kunnen. Al werkt de crisis niet mee.

De bereidheid tot duurzaam ondernemen hangt voor een groot deel af van binding. Bedrijven met een trouw werknemersbestand lijken eerder geneigd tot duurzaam ondernemen omdat er meer aandacht is voor de lange termijn. Specifieker gesteld: zijn bijvoorbeeld familiebedrijven daarom duurzamer dan beursgenoteerde?

Gespreksleider Berent Daan, wethouder te Purmerend, komt om te beginnen met een voorbeeld uit de actualiteit. Hij refereert aan de avond voor het gesprek, toen het veelbekeken De Wereld Draait Door een item wijdde aan de zegeningen van familiebedrijven. Daan blijkt zich in de aldaar gebezigde argumentatie goed te kunnen vinden, namelijk dat familiebedrijven doorgaans duurzamer opereren omdat ze zich meer richten op de lange termijn. John Veerman, directeur Van Keulen

Hout en Bouwmaterialen, is het hier niet helemaal mee eens. Zijn bedrijf maakte in 2006 een omslag, veranderde van een puur familiebedrijf in een onderdeel van de Franse multinational Saint Gobain, een multinational die naar eigen zeggen duurzaam beleid hoog in het vaandel heeft. Familienaam en cultuur werden echter gehandhaafd, met daarbij een versterkte focus op MVO en ontwikkeling van duurzame producten. Veerman: "We hebben sindsdien duurzaam gelabelde materialen (zogenoemde Greenworks producten) op de markt gebracht, waarbij zorgvuldig is gekeken naar levenscyclus, milieuprestaties, grondstofverbruik, afvalverwerking en overheidsrichtlijnen."

Verschillen

Voor Arian de Bondt, directeur van wegenbouwer Ooms Civiel, gold iets soortgelijks. Ook zijn bedrijf werd enige tijd terug overgenomen, door bouwgi-gigant Strukton BV. De Bondt: "Van oorsprong is Ooms een hecht familiebedrijf. Informele sfeer,

Faalkosten

René de Koning, directeur Smit Elektrotechniek, ziet eigenlijk alleen maar nadelen van groter en meer. Veel bedrijven gaan kapot, betoogt hij, juist als gevolg van schaalvergroting. "De ziel gaat uit een bedrijf. Ik heb heel wat van oorsprong mooie bedrijven na fusies of overnames ten onder zien gaan." Ook Tom Veerman toont zich voorstander van kleinschaligheid, althans van de persoonlijke wijze waarop kleine bedrijven doorgaans opereren. De technische adviseur van gereedschapenhandel Divema uit Volendam werd vier jaar terug gelieerd aan Mastermate, een netwerk van familiebedrijven met continuïteit als voornaamste insteek. "Al behoren we nu tot een grote club, we zijn een echt familiebedrijf gebleven. Met Mastermate richten we ons vooral op terugdringing van faal- en verspillingkosten. Dit willen we bereiken door onder andere een meer persoonlijke klantbenadering en het leveren van maatwerk. We zijn hard bezig die ambitie ook in de toekomst verder vorm te geven."

Wat tegenzit is de economische crisis. Nu geld vrijmaken voor duurzame investeringen is bijkans onmogelijk geworden omdat bedrijven vooral bezig zijn met overleven. Reserves worden in kas gehouden, geld rolt niet meer. Wat maakt ondernemingen - ondanks de sombere vooruitzichten - toch genegen tot duurzaam investeren?

Wethouder Daan is met zijn portefeuille Economische Zaken nauw betrokken bij het wel en wee van het Purmerendse bedrijfsleven. Een deeltaak behelst de ontwikkeling van Baansteer Noord, een

korte lijnen, platte structuur... kenmerken waarbij iedereen zich wel wat kan voorstellen. Ook bij ons is de oude naam gehandhaafd, met als reden naamsbekendheid als innovatief bedrijf. En dat geldt vooral voor onze regionale opdrachtgevers." De kunst, volgens De Bondt, is werknemers vloeiend te laten meegaan. "Er komen na overnames zaken langs waarmee je als middelgroot-bedrijf nooit eerder te maken had. Daar hebben veel mensen aan moeten wennen. Al moet het ook kunnen, kleinschaliger opereren." Hij doelt op verschillen die tussen bedrijfstakken bestaan. En dan blijkt de ene de andere niet. "Anders dan bijvoorbeeld woningbouw wordt infrastructuur tegenwoordig steeds grootschaliger uitbesteed. Overheden bundelen hun opdrachten omdat ze denken dat er dan kosten worden bespaard. En in zekere zin is dat ook zo. Los daarvan kun je als wegebouwer bijna niet om schaalvergroting heen. Want anders zal je werken gaan missen."

Arian de Bondt, directeur Ooms Civiel, over het almaar opduikende kostenplaatje: "Je bedenkt een lijf-en-leden besparende machine, maar als buitenlands handwerk goedkoper blijkt, leg je het toch af."

bedrijventerrein waarvan de voortgang soms ook minder soepel verloopt dan gewenst. Daan constateert een spanningsveld tussen enerzijds de noodzaak van duurzame ontwikkeling en anderzijds de economische crisis. Duurzaam innoveren kost immers geld en dat is er niet, of althans veel te weinig. Wat zijn de overwegingen om juist in deze zware tijden toch het verschil te willen maken, luidt daarom de vraag. Het meest uitgesproken toont zich John Veerman. Sterker: hij wil Van Keulen onderscheidend maken door duurzame ontwikkelingen te koppelen aan maatschappelijk verantwoorde bedrijfsvoering. En het bedrijf doet haar best, zo blijkt.

Schipperen

Veerman: "Dat gaat niet zomaar, daar ligt weloverwogen beleid aan ten grondslag. Nog niet zo lang geleden bijvoorbeeld hebben we vanwege de milieuzone achttien vrachtwagens vervangen. Toen de uitstoot van de beschikbare motoren ons onvoldoende tevreden stemde, hebben we doorgepakt met GTL Fuel, een milieuvriendelijke brandstof. Daardoor leveren we nu een wezenlijke bijdrage aan een betere luchtkwaliteit." Naamgenoot Tom Veerman zegt daarentegen geregeld te schipperen tussen willen en kunnen. "Als je plannen hebt voor investeringen kijk je minimaal vijf jaar vooruit. Al zouden bedrijven het willen, die tijd is er nu niet. Veel bouwbedrijven kunnen momenteel niet verder dan één, hooguit twee jaar vooruit plannen. Die termijn is vaak gewoonweg te kort om investeringen lonend te maken." Wel overweegt zijn bedrijf Mastermate de installatie van zonnepanelen op de

John Veerman, directeur Van Keulen Hout en Bouwmaterialen BV, wil zich onderscheiden door onder meer maatschappelijk verantwoorde bedrijfsvoering. "Onze chauffeurs zijn geschoold tot TCVT machinist, volgen code 95 en beschikken allemaal over een boordcomputer met richtlijnen zuinig rijden. Wij gaan daarmee verder dan veel anderen."

Vervolg op pagina 10

Tom Veerman, technisch adviseur gereedschappenleverancier Mastermate, zegt te schipperen tussen willen en kunnen: "Investeringslonen doorgaans pas na meerdere jaren. Die tijd ontbreekt momenteel."

Jan Rietvink, directeur Rietvink Architecten bna, meent dat de overheid wanneer nodig moet bijsturen: "Sommige maatregelen kun je niet aan de markt alleen overlaten, daarin heeft ook de overheid een taak."

Ruud Kraakman, eigenaar installatiebedrijf Maru Systems, constateert een toenemend gebrek aan ideologische motieven: "Klanten kloppen aan of omdat het moet, of omdat het geld oplevert."

daken van circa dertig regiobedrijven. Op die manier lonkt een derde plaats op de MVO prestatieladder, bovendien hoopt de onderneming op gunningsvoordelen voor grote projecten.

Voorschriften

Ruud Kraakman is een ondernemer die drijft op duurzame initiatieven. De directeur-eigenaar van Maru-Systems heeft zich gespecialiseerd in advisering, installatie en keuring op het gebied van zuinige elektrotechnische installaties. Ideologische motieven gelden niet, stelt hij. Zijn klanten kloppen aan, om twee redenen: of omdat het moet, of wanneer duurzame investeringen direct iets opleveren - liever vandaag nog dan morgen. Kraakman: "Duurzaam ontwikkelen gebeurt, mits de investeringen snel renderen. Zo niet, dan beginnen ondernemingen er tegenwoordig niet aan." Volgens John Veerman heeft ook de overheid een taak. Duurzame bouwmaterialen zoals hij die levert, hoeven niet per se duurder te zijn dan milieuvriendelijke varianten. "Het probleem is alleen dat die gedachte wel veel leeft. En anders zouden overheden ervoor moeten zorgen dat niet alleen de prijs bepaalt. Als je duurzaam denken wilt stimuleren, zul je toch van bovenaf moet beginnen." Architect Jan Rietvink wijst in dit verband op gestelde bouwbesluiten en EPC normeringen. "Dankzij allerlei overheidsregels is er een hoop verbeterd, zoals betere isolatiemethoden, zuinigere installaties en afvalverwerking in gescheiden stromen. Sommige duurzaamheidsaspecten kun je niet alleen aan de bedrijven zelf overlaten, die moeten worden opgelegd van bovenaf."

Energieparken

Echt lonend volgens de aanwezigen is zelf opgewekte energie. Meer en meer bedrijven voorzien hun bedrijfsterrain van relatief eenvoudige middelen - zoals windturbines en zonnecollectoren -, met als resultaat kleinschalig opgezette energieparken. John Veerman refereert aan zijn bedrijfsterrain in Amsterdam Noord. Daar zullen de ruim vierhonderd gevestigde ondernemingen binnen afzienbare tijd hun energie betrekken van een eigen windmolenpark. Een andere lucratieve branche blijkt de nog steeds met hoge verwachtingen omhulde handel in zonnepanelen. Al heeft dat volgens Kraakman geleid tot nogal wat kaf onder het koren. "Zeker toen er aantal jaren terug subsidies beschikbaar kwamen, is die markt bijna ontploft. Iedereen wilde er een graantje van meepikken, met als gevolg een hoop gelukzoekers die gespeend van elke kennis van zaken ondeugdelijke producten gingen aanbieden. Ik heb daarvan een hoop schrijnende voorbeelden gezien. Gelukkig is die situatie de laatste jaren behoorlijk genormaliseerd."

'Ervaren personeel is goud waard' is een kreet die nog altijd staat als een huis. En hoewel de werkloosheid stijgt, kampt de bouw in toenemende mate met personeelsproblemen - jongeren vooral blijken maar moeilijk te enthousiasmeren voor een baan in de bouwnijverheid. Er zal dus duurzaam met arbeidskrachten moeten worden omgegaan. Los daarvan staat de vraag in hoeverre duurzaam beleid leeft onder diezelfde werknemers. Zijn die wel voldoende bewust van de noodzaak ervan?

Bouwen is en blijft een energieslurpend proces. Vooral op de bouwlocatie zelf

worden grote hoeveelheden energie erdoorheen gejaagd. René de Koning installeert met zijn bedrijf elektrotechnische installaties voor zowel nieuwbouw- als renovatieprojecten. Geregeld verbaast hij zich over de mate waarin werknemers energie verspillen. "Iedereen weet dat bouwplaatsen veel energie kosten, maar er is een verschil tussen verbruik en weggooiën. Meer dan eens zie ik bijvoorbeeld kachelletjes staan te snorren in volstrekt uitgestorven bouwketen - voor niets dus. Hetzelfde geldt voor de toegangsdeuren die vaker open staan dan dicht zitten. Dat heeft niets te maken met verbruik, maar des te meer met bewustzijn. Daar valt nog een hoop te winnen." Hij noemt als positief voorbeeld Co-Green, een samenwerkingsverband van bouwbedrijven waarbij Smit zich heeft aangesloten. Dankzij intensieve samenwerking tussen de gelieerde partijen worden hierbij zowel verspilling- als faalkosten in hoge mate teruggedrongen.

Bewustzijn

Gelukkig raken initiatieven voor meer bewustzijn onder personeel langzamerhand meer en meer gemeengoed. Tom Veerman ontdekt bijvoorbeeld de wagens 's avonds van gereedschappen, met als doel terugdringing van diefstal. Anderen brengen competitie-elementen in, zoals Van Keulen met de verkiezing 'zuinigste chauffeur van de maand'. John Veerman: "Bewustwording vraagt om een mentaliteitsverandering. Ik durf te stellen dat wij verder gaan dan anderen. Onze chauffeurs zijn geschoold tot TCVT machinist (certificaat veilig verticaal transport), volgen code 95 en beschikken allemaal over een boordcomputer met richtlijnen voor zuinig rijden. Natuurlijk stuit je eerst op sceptis - chauffeurs zijn gespind

René de Koning, directie Smit Elektrotechniek, verbaast zich over verspillingen op bouwplaatsen: "Gloeiende kachels in uitgestorven bouwketen hebben niets te maken met verbruik, des te meer met gebrek aan bewustzijn."

Martijn van Lier, manager techniek Stadsverwarming Purmerend, wil inzetten op economischer gebruik van stadsverwarming: "Tegen de verwachtingen in blijkt er veel animo voor de opleiding Keurmerk Installateur Stadsverwarming."

op snel leveren en als daarvoor een liter brandstof meer wordt gebruikt... dan is dat zo. Maar je ziet ze gaandeweg enthousiast worden. Sterker, ze krijgen er lol in. En het levert op, want het brandstofverbruik is sindsdien aanzienlijk teruggelopen." Ook bij Mastermate zullen de wagens binnenkort vervangen worden. Bovendien zal een toekomstig centraal magazijn het kilometerverbruik drastisch moeten gaan terugdringen. Beide leveranciers doen daarnaast veel aan om- en bijscholing. Bij Mastermate voornamelijk omwille van de veranderende marktomstandigheden. Tom Veerman: "De ontwikkelingen schrijden voort, dan blijft ons personeel niet achter. We geven voorlichtingsbijeenkomsten en delen kennis over actuele items als luchtdicht bouwen en ruwbouwconcepten. En die blijken aan te slaan, want de bijeenkomsten worden uitzonderlijk goed bezocht."

Schrijnend

Wat nog altijd zorgen baart, is het zware werk in de bouw. Soms vinden er innovaties plaats, met als doel werknemers te ontlasten. Een voorbeeld is de stratenmaker machine, onlangs door Ooms Civiel op de markt gebracht. En hoewel de machine naar behoren functioneert, zijn de kosten te hoog, althans naar Oost-Europese maatstaven. De Bondt: "Poolse handarbeiders blijken uiteindelijk goedkoper. En dat is best schrijnend, want dan kom je toch weer op het kostenplaatje terecht. Je kunt het nog zo goed menen met je personeel: als anderen het goedkoper doen, prijs je jezelf uit de markt. Daar doet een machine niets aan af." Voor Jan Rietvink daarentegen is meer beweging juist belangrijk. Zijn personeel tekent met computers en beweegt zodoende hoegenaamd niet. Rietvink:

"Aandacht voor werkplekken heeft prioriteit. Elk jaar laten we screenen of onze mensen nog wel goed achter hun bureau zitten. Zo niet, dan wordt het meubilair aangepast." Ook laat Rietvink personeel geregeld bijscholen. Specialisten zijn namelijk welkom, meent hij. "Velen denken dat architecten zich vooral met het uiterlijk van een gebouw bezighouden, maar dat is slechts ten dele waar. Installaties, brandwerendheid en beveiliging zijn items die minstens zoveel tijd opslokken. Specialisten zijn in onze branche daarom heel belangrijk."

Wassen neus

Een ander personeelsaspect is de inzet van werknemers met een arbeidshandicap. Wethouder Daan refereert aan regelgeving die zegt dat 5% loonkosten moet worden gespendeerd aan bijvoorbeeld mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt. Dat blijkt niet voor iedereen haalbaar. De Bondt: "Vaak worden die regels klakkeloos in bestekken gekopieerd. Want hoe kan een wegebouwer 5% maatschappelijke verantwoorde loonkosten inpassen, met gebruikmaking van vaak zeer specialistisch materieel? Er moet wel gekeken worden of het kan. Anders is zo'n maatregel niet meer dan een wassen neus." Daan wijst op de mogelijkheid van andere manieren van belonen, zoals stukloon. Ook betoogt hij een andere insteek van aanbesteden, namelijk dat er meer wordt gekeken naar wat bedrijven kunnen. Als succesvol voorbeeld noemt hij Baanstede, een sociale werkvoorziening die passend werk biedt aan circa duizend mensen met een arbeidsachterstand.

Verwarming van gebouwen of tijdens productieprocessen blijkt nog altijd een der grootste kostenposten. Veel wordt tegen-

woordig ondervangen met hoogwaardige isolatievormen, die het energieverbruik stevig terugdringen. Ook de productie van materialen geschiedt tegenwoordig met minder verwarming dan voorheen. Waar liggen er nog meer kansen?

Een afwijkende vorm van woningverwarming is stadsverwarming. Stadsverwarming draait op industriële restwarmte, of - zoals binnenkort in Purmerend - gecombineerd met op hout gestookte bio-warmtecentrales. Duurzamer kan dus bijna niet, zou je zeggen. Maar volgens Martijn van Lier van Stadsverwarming Purmerend valt aan deze vorm nog een hoop te verbeteren. Gebrek aan kennis onder bewoners en aangesloten bedrijven blijkt een voornaam pijnpunt. Van Lier: "Onlangs hebben we onderzoek gedaan onder huishoudens die zijn aangesloten op onze stadsverwarming. Veel huisinstallaties bleken slecht te zijn ingeregeld, met als gevolg dat grote hoeveelheden verwarmd water onnodig worden rondgepompt. Dat is natuurlijk niet duurzaam. Goed inregelen is een taak van de installateurs. En helaas blijkt daarvoor nog te weinig kennis aanwezig." Van Lier ging daarom in gesprek met een aantal regionale installatiebedrijven voor het opzetten van een opleiding tot Keurmerk installateur. Tegen de verwachtingen in bleken de reacties vrijwel unaniem enthousiast. "Ik had nogal wat scepsis verwacht, maar niets bleek minder waar. Er is veel animo voor het initiatief, niet alleen bij bedrijven maar ook bij de monteurs zelf."

Randvoorwaarden

Ooms Civiel zoekt het meer in innovatieve productieprocessen. En al kost asfaltvervaardiging veel warmte, echt innovatieve methoden om dit terug te dringen zijn vooralsnog niet voorhanden. Wel lonend, volgens De Bondt, is toepassing van dunner lagen asfalt: hoe minder materiaal er immers is benodigd, hoe minder verwarming en hoe minder transport. De Bondt: "Verwarming met alternatieve bronnen staat nog in de kinderschoenen. Probleem is ook dat asfaltcentrales voor langer tijd gebouwd worden. Die bouw je niet zomaar om naar bijvoorbeeld zonnecollectoren gestuurd. Aanpassing geschiedt zodoende stukje bij beetje. Al zullen zelf energie-opwekkende centrales er heus een keer komen." Wat hem bevalt, is de kentering die te zien is bij opdrachtgevers. Duurzaam blijkt soms ook iets te mogen kosten. De Bondt: "Steeds meer bestekken vragen tegenwoordig om innovatief vervaardigde asfaltsoorten. En dat is positief, juist omdat dergelijke voorwaarden vanuit de opdrachtgevers zelf voortkomen. Het gaat ons niet om subsidies, maar meer om het stellen van randvoorwaarden. En dat het asfalt dan ook iets duurder mag zijn, is een goede zaak."